

חוברת לימוד והגות

וארא

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "וארא: למה הסבל?" משה מעז לשאול מדוע עמו סובל, וה' משיב בדברו על האבות שמעולם לא שאלו דבר, על הקליפה המגינה על הפרי, על החירות ועל המורשה.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת וארא

01	"למה הרעתה לעם הזה?"
02	"ושמי ה' לא נודעתי להם"
03	מדוע דווקא "שדי" כתוב על פתחינו?
04	כל אחד לפי דרכו
05	את הפרי לעולם אין רואים בגזע
06	מדוע להדגיש שאלה הם "האבות"?
07	קודם החירות
08	במתנה צריך לזכות, בירושה לא
09	הכוס החמישית: לדעת שאינך לבד
10	חטא בדרך אל המצווה
11	מדוע העבודה מוכבדת ברגע שמדברים על חירות?
12	מדוע אהרן, ומדוע רשימת המשפחות הזאת?

"למה הרעתה לעם הזה?"

הצגה

משה התייצב לפני פרעה בשם ה'. התוצאה: העבודה הוכבדה, והשוטרים שפרעה העמיד בראש העם פונים נגדו: חדל לדבר על גאולה. משה שב אז אל ה' עם שאלת הסבל — למה.

השאלה

מדוע ה', כשנשאל על סבל עמו, פותח בדברים על אברהם, יצחק ויעקב?

התשובה

"למה הרעתה לעם הזה, למה זה שלחתני?" (שמות ה, כב).

התשובה פותחת בתוכחה: הגישה הזאת אינה לכבודך. נגליתי אל האבות, ובשום רגע לא שאלו אותי שאלה. הבטחתי להם את הארץ; ובכל זאת אברהם נאלץ לשלם ביוקר על חלקת קרקע לקבור את אשתו, יצחק נאלץ להיאבק על בארות כדי להשקות את שדותיו, יעקב נאלץ לקנות את השדה שבו נטה את אוהלו כדי שתהיה לו זכות בקרקע. בכל פעם ההבטחה, בכל פעם הקנייה — ומעולם לא שאלה.

אמונתם הייתה מעין חוש מוקדם: דבקות בה' מן המהות יותר מן השכל. זה קורה לנו גם היום: כשאנו דבקים במסורת אבותינו, זה בעיקר רגשי. אנו ממשיכים את מה שלימדו אותנו, אבל איננו מבקשים להעמיק, איננו מבקשים לדעת.

זה' אומר: אני מכבד זאת. אבל האידיאל נשאר הדעת. זה מה שמבשרים הפסוקים הבאים: "וידעתם כי אני ה'".

מסקנת הרב

ראו, התכלית היא "וידעתם": ותדעו.

לקח לשולחן

אבותינו החזיקו מעמד בלי לשאול שאלות; אנו שואלים שאלות בלי להחזיק מעמד תמיד. שכל אחד יזכיר מנהג שהוא מקיים רק משום שבא מהוריו. איזה מהם ראוי, השנה, שנקדיש זמן להבין אותו?

"ושמי ה' לא נודעתי להם"

הצגה

לפני המכות, הסיפור נקטע להצהרה מחרה: ה' נגלה אל האבות כאל שדי, אבל את שמו לא הודיע להם. משה, לעומתם, רוצה לחקור את כוונת ה'. הרב מראה שהבקשה הזאת מתקבלת — עם גבול.

השאלה

מה פירוש "לדעת" את ה' ולא רק לחוש בו — ומדוע הדעת הזאת לעולם אינה יכולה להגיע לסופה?

התשובה

"וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, ושמי ה' לא נודעתי להם" (שמות ו, ג).

האבות חשו: דרך הבריאה חשו את מציאות ה', ודי היה להם בכך. מעתה יתגלה ה' לבני ישראל כך שיבקשו לדעת אותו. לא עוד רק תחושה של מציאות, המתפוררת ומתפרקת עם הזמן: הם יפנימו אותה ברובד השכל.

אבל, אומר ה' למשה, אתה רוצה לדעת את דרכי; דע שיש גבול לשכל האנושי, דברים שלא תוכל לפענח. כי מרגע שתתיימר לדעת את ה', פירוש הדבר שאתה שולט בו, שאתה עצמך אדון עליו.

מה שנשאר הוא תחושת השייכות לסדר עליון, לסדר נעלה. זה מה שעושה, ותמיד יעשה, את האדם לשותפו של הקב"ה.

מסקנת הרב

אלוק שאתה שולט בו בדעתך כבר אינו אלוק.

לקח לשולחן

יש הבדל בין לחוש לבין לדעת, ורבים נעצרים בראשון. במה, בחיינו היהודיים, נשארו בתחושה משום שלא רצינו ללמוד? ובמה אנו דורשים הסבר מלא, במקום שבו צריך לקבל שלא הכול ניתן לפענוח?

מדוע דווקא "שדי" כתוב על פתחינו?

הצגה

על המזוזה, בכניסה לבתינו, כתוב השם "שדי", ולא שם הוי"ה. שם הגבול, אומר הרב, ולא שם ההוויה.

השאלה

מדוע השם שאנו קובעים על סף בתינו הוא השם האומר גבול, ולא השם האומר הוויה?

התשובה

"אני הוא שאמרתי לעולמי: די" (חגיגה יב, א).

"שדי" הוא מי שהציב גבולות להתפשטות בריאתו, לאינסוף של בריאתו. ובכך הוא מזמין את המאמינים בו שלא להתפור במרחב, שלא לנסות להכיל אותו במרחב: הוא שמכיל את המרחב. מה שהוא מבקש הוא שיתפסו אותו בזמן — באותו זמן שהוא חולק עמנו, בעצם קיומנו.

כך שידעת ה' תהיה ידיעה פנימית יותר מאשר ידיעה חיצונית. מי שרוצה לגשת אל ידיעת ההוויה צריך לדעת שהיא שוכנת בעומק עומקו.

המזוזה, בפתח, אומרת לנו אפוא: שימו לב, יש גבולות להציב במרחב. התנהגויותינו משתנות ממקום למקום, וצריך לפחות להישאר עקביים עם ערכינו; אבל מעבר להתנהגויות האלה יש ידיעה — ידיעת ההוויה עצמה.

מסקנת הרב

אין לחפש את ה' מחוצה לנו; יש לחפש אותו בתוכנו.

לקח לשולחן

לעיתים קרובות אנו מחפשים את הקדושה במקום, בטיול, בנוף. היכן הצבנו השנה אלוך "חיצוני", נוח משום שאפשר לצאת ממנו? מה היה משתנה אצלנו ברעיון שהחיפוש נעשה בפנים?

הצגה

ה' אומר שנגלה אל אברהם, אל יצחק ואל יעקב. אבל לא באותו אופן, מדגיש הרב: כל אחד מן האבות קיבל אותו לפי המידה שהוא עצמו טיפח.

השאלה

האם יש רק דרך נכונה אחת לעבוד את ה' — והאם יש להשוות את עצמנו למי שעובדים אותו אחרת?

התשובה

הרב: "אין רק דרך אחת לעבודת ה'".

נגילתי אל האבות, לכל אחד לפי המידה שהוא עצמו טיפח. פירוש הדבר שאין דרך אחת בלבד לעבוד את ה'. אפשר לעבוד אותו כל אחד לפי שליחותו, כל אחד לפי קולו, כל אחד לפי רגישותו.

הדבר נכון עד לקיום מצוות ה': כל אחד עושה זאת בדרכו, לפי אפשרויותיו, לפי יכולותיו. מה שכל אחד ביקש הוא להשיג את הטוב ביותר בדרך שבה בחר.

חזו, מוסיף הרב, הגישה המומלצת לכל מי שרוצה לגשת אל ידיעת ההויה: שידע שהידיעה הזאת שוכנת בעומק עומקו, בדרכו שלו, ולא בדרכו של השכן.

מסקנת הרב

אין תחרות בתחום הזה.

לקח לשולחן

במשפחה נוטים להשוות: מי מתפלל הכי טוב, מי לומד הכי הרבה, מי הנאמן ביותר. מהי דרכו המיוחדת של כל אחד מאיתנו? ועל מה עלינו לחדול לבוא בטענות אל מי שאינם עובדים כמונו?

הצגה

משה שואל לטעם הסבל. התשובה שהוא מקבל, לדברי הרב, אינה על הטעם אלא על התכלית — והיא עוברת דרך דימוי של עץ.

השאלה

מה משתנה כשמפסיקים לשאול לטעמו של ניסיון, ומתחילים לחפש את תכליתו?

התשובה

הקליפה: מה שמקיף את הפרי ומגן עליו.

כשמביטים בעץ, אין רואים את תכליתו, אין רואים את פריו. ובכל זאת העץ הזה ניטע רק בשביל הפרי שייתן; אבל בגזע אין רואים אותו. צריך קודם שהעץ יפרוש את ענפיו לכל צד, שיוציא את קליפותיו. וככל שהקליפות מתקשות ומתפתחות, כך יכול הפרי להזין בלי ששום חידק יגע בו ובלי שיופרע בקיומו.

האדם הוא בצלם העץ הזה. הפרי שהוא יכול לתת אינו בא מן השאלה הבלתי פוסקת לטעמו של כל דבר, אלא מחיפוש תכליתו של כל דבר. ויש תכלית, והיא עוברת דרך קליפה.

מה שמאפשר לעבור את הילת החושך הוא התודעה שיש לה סוף, ששום דבר אינו לחינם, ששום דבר, בסופו של חשבון, אינו בא להפריע להתפתחות הפרי.

מסקנת הרב

השחור הוא שתוחם את הלבן, הלילה הוא שתוחם את היום: הניסיונות הם שתוחמים את האור.

לקח לשולחן

כמעט תמיד אנו שואלים "למה זה קורה לי", כמעט אף פעם לא "לקראת מה זה הולך". שכל אחד ייקח את הניסיון הקשה ביותר בשנתו ושאל עליו את השאלה האחרת.

מדוע להדגיש שאלה הם "האבות"?

הצגה

הכתוב אומר: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב. רש"י מציין שמדובר ב"אבות". אם שמותיהם נזכרים, מה מוסיף התואר "אבות"?

השאלה

מה עושה אב, שאף אדם אחר אינו עושה, שמסביר מדוע ה' מזכיר דווקא את התואר הזה?

התשובה

רש"י על שמות ו, ג: "וארא — אל האבות".

אב המתמסר לילדו אינו שואל בשום רגע מה עלה בדעתו להביא אותו לעולם. הוא אינו עושה זאת כדי לנצל יום אחד את כוחותיו או כדי להבטיח לעצמו תמורה. הוא יודע שהוא חושף את עצמו לניסיונות רבים: להביא ילד לעולם, להבטיח את חינוכו, להביאו אל המטרה — אין זה קל. לרוב נשארים באמצע הדרך. אבל בטוחים שיש המשכיות.

זה בדיוק מה שעשו האבות. הבטיחו להם נפלאות, והם לא נהנו מדבר. איזה סיפוק היה לאברהם? ליצחק? וכך גם ליעקב. הם נשאו בעול ההורות על סמך הבטחות.

מכאן הלימוד הראשון: על ישראל להביט תמיד לאחור, לא על מה שקורה לו עכשיו, אלא על התנהגותם של אבותיו. וכאן, סוף סוף, באה התממשות של מה שהשקיעו האבות.

מסקנת הרב

הילד הזה הוא הפרויקט של האב, והאב מוכן לכל הקרבה למען ילדו.

לקח לשולחן

להיות הורה פירושו להסכים שלא יגמלו לך. מה התחלנו השנה שאת תוצאתו לא נראה? שכל אחד יאמר מה היה רוצה שנכדיו יקבלו ממנו, בלי לדעת מאין זה בא.

הצגה

מה שמממש ביציאת מצרים, אומר הרב, אינו בראש ובראשונה דבר דתי. לשונות הגאולה, שארבע הכוסות של ליל הסדר מזכירות, מתארות שחרור בשלבים — עוד לפני התורה, הארץ והמקדש.

השאלה

מדוע החירות צריכה לבוא לפני התורה — וממה בדיוק יש להשתחרר?

התשובה

"והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים, והצלתי אתכם מעבודתם, וגאלתי אתכם... ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ו-ז).

יציאת מצרים מביאה לעולם קודם כול את מושג החירות: לאפשר לאדם לשאת באחריותו בעצמאות מלאה, ולהיאבק על החירות הזאת כדי שהאנושות כולה תיהנה ממנה. צריך קודם להגיע אליה; אחר כך יבואו התורה, הארץ, המקדש — כל זה יבוא לאחר שהשלב הזה יעבור.

והשחרור הזה נרשם בארבעה שלבים, אלה של ארבע הכוסות שאנו שותים בליל ההגדה. אוציא אתכם מסבלות מצרים; אציל אתכם מעבודתם, כלומר משליטתם השכלית והמוסרית עליכם.

וכשאעקור את מצרים מכם — את שעבודכם למצרים הזאת, הגופני כמו השכלי והמוסרי — אז אקח אתכם לי לעם.

מסקנת הרב

כל עוד אומה לא בחרה בחירות הזאת, חירותנו שלנו תישאר מאוימת.

לקח לשולחן

אפשר לצאת ממצרים בגוף ולהישאר בה במחשבה או במנהגים. מאיזו שליטה — מסך, אופנה, מבט האחרים — עוד צריך כל אחד מאיתנו להשתחרר? ואיזו מארבע הכוסות עוד נותר לנו לשתות?

הצגה

אחרי ארבע לשונות הגאולה בא דיבור חמישי, הנדון כמו הכוס החמישית: "ונתתי אותה לכם מורשה". המילה מפתיעה: האם הארץ אינה, כמו התורה, מתנה?

השאלה

מדוע הארץ מוכתרת כירושה, בעוד התורה נחגגת כמתנה?

התשובה

"ונתתי אתה לכם מורשה" (שמות ו, ח); "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב" (דברים לג, ד).

מקשים: הבטחת הנמתחת על פני זמן אינה מספיקה, גורשנו מן הארץ, הארץ נקנית רק על תנאי. יש אז הקוראים "מורשה" כ"מאורסה": אהבת האירוסין עזה אף יותר מאהבת הנישואין, משום שהיא בציפייה — ובלבד שתימשך גם לאחר שהזיווג הושלם.

ואנו מברכים את מי "שנתן לנו את תורתו", לא את מי שהוריש לנו אותה. מתנה נותנים רק למי שמעריכים, שאוהבים; כשיש לנו טענות כלפי החבר שבחרנו, אנו חדלים לתת לו מתנות. הירושה, לעומת זאת, אינה צריכה זכות: הבן יורש את הוריו, ראוי או לא, אלא אם כן הדירו אותו.

ויש שאיננו ברמה של להיות שותפיו של ה', שאיננו ראויים למה שנתן לנו. אז אנו תובעים את תואר היורש, הפיקדון הזה שקיבלנו מכוח הייחוס. המילה "מורשה" מופיעה בתורה רק פעמיים: על התורה, ועל ארץ ישראל.

מסקנת הרב

היא תהיה שלכם בין שתהיו שם ובין שלא תהיו שם, משום שאני החלטתי לתת לכם אותה.

לקח לשולחן

אנו חיים במידה רבה מירושה שלא זכינו בה. מתי דיברנו על היהדות כעל נכס קנוי ולא כעל פיקדון שיש להפרות? מה צריך לעשות כדי להיות ראויים גם למתנה?

הצגה

דעה אחרת מעמידה את הכוס החמישית לא כנגד הארץ, אלא כנגד ידיעת ה': הידיעה הבלתי ודאית הזאת, שאיננו מצליחים לתחום ושנעשית בעייתית ברגעים קשים. משה עצמו ביקש לדעת את דרכי ה'.

השאלה

כיצד מחזיקים מעמד כשאי אפשר לחקור את תכליתו של מה שחווים?

התשובה

משה: "הודעני נא את דרךך" (שמות לג, יג).

אי אפשר תמיד לחקור את תכליתו של כל דבר. אבל יש משהו אחר מלבד תשובה: לדעת שאני מתקשר עם משהו במה שאני שואף אליו, במה שאני רוצה. די בכך כדי שגם בכלא הגרוע ביותר אדע שיום אחד אצא ממנו.

חז"ל המשילו זאת לאסיר הנשא את עונשו בתודעה שיום אחד ישוחרר. כי הוא יודע שאחרים נאבקים באותו מאבק כמוהו, בתוך תוכם, בלי שאמרו זאת — ושיום אחד ימצא אותם.

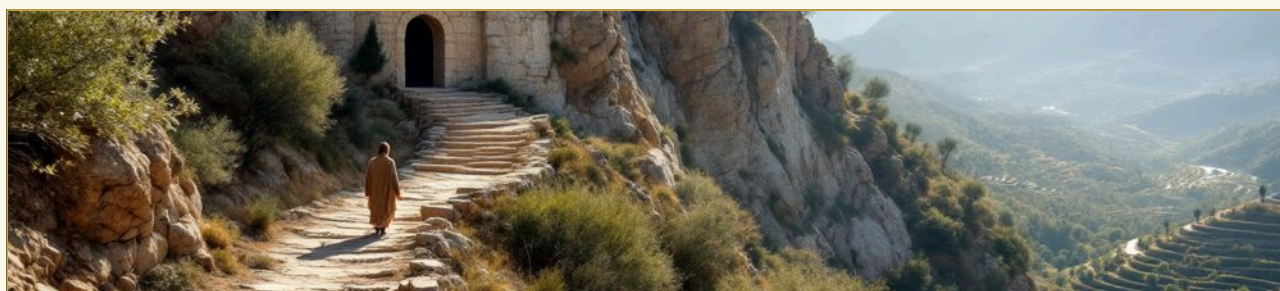
הרב מבהיר שאין מדובר כאן בעונשים על עבירות שנעשו, אלא במה שתלוי בכוונה — ומיד הוא מביא לכך דוגמה מן ההלכה.

מסקנת הרב

הוא ישוחרר, משום שיש אחרים הנאבקים באותו מאבק כמוהו.

לקח לשולחן

בתקופה קשה, לא תמיד הסבר הוא שעוזר, אלא הידיעה שמישהו נאבק באותו מאבק. מי סביבנו נאבק בשתיקה וזקוק לשמוע זאת? שכל אחד יזכיר אדם אחד שיאמר לו זאת השבוע.

הצגה

כדי להמחיש את מה שתלוי בכוונה, מביא הרב מקרה מן הגמרא: אדם צריך למול שני תינוקות, אחד בשבת ואחד ביום ראשון. בטעות, הוא מל בשבת את זה שזמנו ביום ראשון.

השאלה

האם חטא שנעשה מתוך רצון לקיים מצווה הוא עדיין חטא?

התשובה

תלמוד, שבת קלז, א: שני התינוקות למול; "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות" (יומא פו, ב).

מי שחילל שבת כדי למול את התינוק של יום ראשון — האם הוא חייב חטאת? לפי הדעה שהרב מביא, מאחר שכוונתו הראשונה לא הייתה לעבור על ההלכה, המעשה אינו נחשב עבירה: הוא חלק מקיום המצווה — כאילו, כדי לקיים אותה, עברו דרך עבירה שבשגנה.

זה קורה בחיים, אומרים חז"ל. בדרכנו אל האמת, אל התשובה, כוונתנו טהורה; אבל כוחות אפלים בתוכנו הסיטו אותנו, ולא פעלנו ביועץ. הסטייה הזאת במסלול נחשבת אז לחלק מן התכלית שביקשנו.

לכן, בתשובה, אפילו זדונות יכולים להיעשות זכויות.

מסקנת הרב

התכלית היא שמאשרת את הכול.

לקח לשולחן

כל אחד מאיתנו עשה עיקופים מתוך רצון לעשות טוב. איזה מהם, במבט לאחור, הוא בסופו של דבר חלק מן הדרך? ולמי עלינו להכיר בכך שטעותו באה מכוונה טובה?

מדוע העבודה מוכבדת ברגע שמדברים על חירות?

הצגה

מיד כשמושה דיבר על גאולה, פרעה הכביד את העבודה והאשים את העם בעצללות. העם, שהאמין, אינו שומע עוד אל משה "מקצר רוח ומעבדה קשה".

השאלה

מדוע מתגבר השעבוד בדיוק ברגע שרעיון החירות מתחיל לתפוס?

התשובה

"נרפים אתם, נרפים!" (שמות ה, יז); "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (שמות ט, כז).

אם פרעה מגיב, אין זה משום שהוא מזלזל במשה: זה משום שהבין. האמון שהעם נתן זה עתה במשה פירושו שהרעיון, בעודו בחיתוליו, כבר כבש את הלבבות; מעתה הוא יכול רק להבשיל מעט מעט. מכאן התוכחה: נרפים אתם — כלומר, אתם כבר מבשילים את רעיון החירות הזה בעומק עומקכם.

ברגע זה מגבירים הכוחות המנוגדים את לחצם כדי להכריח אותנו לשכוח את הרעיון הפורץ בתוכנו: תנועת התשובה הזאת, שחרור מצפוננו המוסרי, הרצון הזה להגיע לידיעת ה'. אם ממשיכים בו בכל זאת, יראו שבתוך הקליפה המתקשה הפרי יכול להבשיל בריאות.

בהחמרת התנאים האלה יגיע פרעה עצמו לומר: ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. ואת ההכרה הזאת, כמו את תנועת השחרור, עלינו לחלוק עם כולם. אבל היא אינה נעשית בין לילה.

מסקנת הרב

זה היה בשבילו הבוקר, אבל הוא אמר זאת.

לקח לשולחן

לעתים קרובות אנו נוטשים החלטה בדיוק ברגע שבו מופיעה ההתנגדות, וקוראים לזה סימן. מה נשנו השנה משום שנעשה קשה יותר מיד אחרי שהתחלנו? ואם הקושי מוכיח שהרעיון תפס?

מדוע אהרן, ומדוע רשימת המשפחות הזאת?

הצגה

משה אינו מוצא את מילותיו: הוא זקוק לדובר. ודווקא שם נעצר הסיפור כדי לתת יחס — אבל לא זה של שנים־עשר השבטים: מתחילים, ונעצרים בלוי.

השאלה

מדוע הגואל זקוק לאהרן, ומדוע רשימת משפחות משתרבת ללב הסיפור?

התשובה

"ואני ערל שפתים" (שמות ו, יב); "אלה ראשי בית אבתם" (שמות ו, יד); אהרן, "אוהב שלום ורודף שלום" (אבות א, יב).

משה היה כבד פה, הוא לא מצא את המילים. והכול נעשה בדיבור: אם מי שאתה מדבר אליו אינו מבין אותך, הוא ידחה את תורתך כולה. היה צורך אפוא באהרן, שהיה בו הכוח לרדת לרמת העם ולדבר אליו.

והרשימה? אילו רצו לתת יחס, היה צריך למנות את שנים־עשר ראשי השבטים. ובכל זאת נעצרים בלוי, כדי לומר שמה שמתרחש במצרים ממשיך את סיפורם של שנים־עשר השבטים, של אברהם, יצחק ויעקב: אין זה קרע ולא שבר, זה ההמשך.

אבל ראו מי יוצא ממנה. מלכות יהודה עם אלישבע ונחשון, שיקפוץ למים כדי לפלס דרך לעם; בני קרח, שימרדו במשה; נדב ואביהוא, שיקריבו אש זרה; אלעזר, שיישא בת יתרו; פינחס, איש הקצוות. כולם חלק מן העם. לכן הדובר הוא אהרן, האוהב שלום, הרודף שלום ומקרב את הבריות לתורה.

מסקנת הרב

יציאת מצרים היא שחרורם לא רק של כל מרכיבי העם היהודי, אלא גם של כל מרכיבי האנושות.

לקח לשולחן

לכל משפחה יש קרח משלה, פינחס משלה, משהו שהיינו משאירים בשמחה במצרים. את מי הוצאנו משולחנו או מהערכתנו? ומי מאיתנו בעל המזג של אהרן ללכת ולדבר אליו?